

ЈЕДНА СРПСКА ЖУПА ЗА ВРЕМЕ ЦАРСТВА.

У нашим *Одабраним Сјоменицима* објавили смо једну повељу од 15 јуна 1363, којом цар Урош потврђује челнику Муси град и жупу Брвеник у замену за град и жупу Звечан.¹⁾

Ова повеља била је већ једним делом наштампана од Ст. Новаковића (по препису Љ. Ковачевића),²⁾ али знатно скраћена у толико да правна садржина те повеље није могла бити проучена. И К. Јиречек, који се на четири места у својој Историји Срба позива на ову повељу,³⁾ употребио је њу само као историјски податак за личност челника Мусе, а не као грађу за правне односе царскога доба. По К. Јиречеку челник Муса излази као „господар рударског краја испод Копаоника“.⁴⁾ Шта више, наводећи ову повељу, К. Јиречек на једном месту каже: „Повеље дане српској властели, нису имале никад ни једног детаља о појединим имањима“.⁵⁾ Међутим, чим је ова повеља наштампана у целини, видело се да је она драгоцене за српску историју права, не само што попуњује малени број повеља даних српској властели, већ и зато што може да пружи и извесне нове податке, када се пажљиво анализује.

Ова повеља цара Уроша није обична баштинска повеља, него царски управни акт, којим се властелину даје једна жупа на држање до краја живота.⁶⁾ Досад смо наше податке о жупама и жупској организацији црпили из манастирских повеља; обично индиректним путем, јер се у манастирским повељама набрајају села која се изузимају из жупске организације. При томе спомињу се обично жупске работе, од којих су та села ослобођена била. То набрајање давало је податке о жупским работама и жупској организацији.

Повеља челнику Муси не даје података о жупским работама, али нам пружа географију читаве жупе Брвеника. Почећемо са географијом, па ћемо прећи доцније на историјско-правну анализу.

¹⁾ А. В. Соловјев, *Одабрани споменици српског права*. Б. 1926, на стр. 166—167; по препису нашем из Хиландарског архива.

²⁾ *Сл. Новаковић*, *Законски споменици*. Б. 1912, стр. 316; спомиње ову повељу и *Аврам Појовић* у *Годишњици Чупићевој*, XXVI (1907), стр. 162.

³⁾ *Историја Срба*, I, 323; II, 86; III, 247; IV, 156.

⁴⁾ *Ист. Срба*, II, 86.

⁵⁾ *Ист. Срба*, III, 247.

⁶⁾ Мавро Орбини сачувао је занимљив податак о томе да је цар Душан често мењао властелу, која беше на челу појединих области. — Onde li suoi Baroni gli rendevano granda ubidienza; i quali benché egli honorasse, nondimeno non tenera alcuno di loro gran tempo nel governo delle Provincie, alle quali gli preponeva; ma spesso li mutava da un luogo in un altro. *M. Orбини*, р. 260. — Слика управних власти није јасна у Д. З.; чл. 142 говори о „држави“ једне области која може да буде одузета од неваљалог управника, док из чл. 134 видимо да се жупа може дати и у „баштину“. Стога К. Јиречек (*Ист. Срба* III, 20) и Д. Алимџић (*Управне власти у старој Српској Царевини*, Б. 1921, стр. 39 и 92) разликују две врсте жупа: под управом кефалија и под управом властеле (већином наследне). Повеља челнику Муси није баштинска, пошто нема у њој ни спомена наследника ни дефиниције права располагања својином. Тако је и год. 1343 Јован Кантакузен поставио свог сестрића Јована Ангела за доживотног кефалију градова и земаља Велике Влашке: εἰς κεφαλὴν τῶν κἀστῶν καὶ χωρῶν Βλαχίας ἐφ' ὅρω τῆς ζωῆς αὐτοῦ (*Cant.*, II, 320) без права да те земље предаје наследницима, ако не буде нарочите дозволе царева. — Држимо да „до вѣка“ без спомена наследника може значити не in aevum, него и in vitam ун. В. Караџић, *Рјечник*, 63, *вијек* 1) Lebenszeit, vita. — 2) никад (ни) до вијека, in meinem Leben nie, ewig nie.

податак примени овом Брвенику „јер пут из Приштине или Грачанице у ман. Раваницу не води поред Ибровског Брвеника. Истина, да данас на Косову пољу нема трага граду Брвенику, али и данас има тамо поток или речица Брвеница, која утиче код с. Лужана у Лаб. Ту, на утоку Брвенице у Лаб, могао је постојати град Брвеник“.¹⁾

Томе хипотетичком граду на Лабу „којему данас нема трага“ приписао је Ил. Руварац и податак из г. 1346 о католичкој цркви Св. Трифуна у Брвенику.

Ауторитет Руварчев био је толико јак у своје време да је утицао и на тада још младог К. Јиречека. И штампајући исте г. 1879 своје знаменито дело о трговачким путовима на Балкану, он без икаквога колебања по Руварцу одређује положај Брвенику на ушћу Брвенице у Лаб, на путу из Приштине у Куршумлију, и описује подробно како се тобоже овај Брвеник спомиње у дубровачким изворима г. 1280, како су га крајем XIV в. држали Мусићи и црпели своје богатство из Копаоничких рудника.²⁾

Што се тиче и сад постојећег Брвеника на Ибру, Јиречек га сасвим не спомиње, кад описује пут по Ибру од Жиче мимо Маглића у Брњаке и долину Рашке.³⁾ Избрисао је сасвим стварни Брвеник, да не би сметао скупљању података око другог „којему данас нема трага“.

И у свом последњем делу *Staat und Gesellschaft* г. 1912, понавља К. Јиречек исто мишљење о Брвенику на Лабу, позивајући се и опет на Ил. Руварца и додајући одлучно: „не треба га бркати с Брвеником на Ибру.“⁴⁾ То је мишљење прешло и у српски превод III св. Историје Срба г. 1923. Међутим, већ је г. 1910 Влад. Р. Петковић објавио своја значајна истраживања у долини Ибра. Испитујући обе цркве у Павлици, од којих би стара припадала Немањину времену, нашао је г. Петковић у новијој цркви запис. Тај запис гласи да су ктитори те цркве Стефан и Лазар синови челника Млсе и госпође Драгане. Тај проналазак изгледа г. Петковићу „од великог значаја, јер исправља погрешно мишљење Ил. Руварца“ о положају Брвеника и ман. Ваведенија, где је преноћило тело кн. Лазара. Ипак и г. Петковић још је под утицајем Руварчевим, па вели да овај град Мусића на Ибру „носи име града Брвеника на Лабу“.⁵⁾

А у чланку објављеном г. 1925 у Народној Енциклопедији, г. В. П-ћ говори опет о два Брвеника: „1. Рударско место на саставу Лаба и Брвенице. У Брвенику била је колонија Которана, који су ту имали цркву св. Трифуна, и Дубровчана у 13 в. (1280). У другој половини 14 в. ова област била је у рукама челника Мусе, али кад је цар Урош 1363 допустио да Муса своју област замени са облашћу кнеза Војислава у Ибру, тада је подигнут град Брвеник у Ибру. 2. Град у Ибру, између Новог Пазара, Павлице и Старог Влаха. Спомиње се до првих година 19 в. у разним турским ферманима....“⁶⁾

Дакле, г. Петковићу изгледа, да се трговачки град Брвеник налазио на Лабу и био је у рукама челника Мусе, а кад је челник Муса г. 1363 добио Ибарску жупу, онда је подигао нови Брвеник за успомену на стари.

Међутим, у другој свесци исте Енциклопедије, г. Вој. Радовановић, говорећи о Ибру, решио се да податак о цркви Св. Трифуна г. 1280 пренесе на Ибарски Брвеник, коју је „жупу и град држао до 1363 челник Муса, кад је узео жупу и град Звечан“.⁷⁾

¹⁾ „На порушени град Брвеник на утоку речице Брвенице у Ибар не може се овде мислити, јер пут из Приштине...“ *И. Руварац*, Прилози к објашњењу извора српске историје. Гласник, XLVII, стр. 178.

²⁾ Östlich von Trepçe lag am Zusammenfluß der Brvenica und des Lab, an der Straße von Priština nach Kuršumlje ein Städtchen Brvenik (Breuenico, Beruenich), in welchen 1280 eine cattr. und ragus. Ansiedelung, 1346 eine katholische Kirche des St. Triphon erwähnt wird. *C. Jireček*, Handelsstraßen, s. 54 с наводом: „Brvenik in serb. Quelle. Ruvarac in Glasnik 47.“

³⁾ *Jireček*, о. с. 87—88.

⁴⁾ *Staat u. Gesellschaft*, W. 1912. I Th., 67 (= Ист. Срба, III, 111).

⁵⁾ Годишњак Срп. Краљ. Акад. XXIV (1910) стр. 284.

⁶⁾ *Брвеник* — у Нар. Енц. I, 266.

⁷⁾ в. *Ибар* у Нар. Енц. II, 1. — У ствари било је обратно.

Ибра, остаји косовских јунака, ту је у Ваведенској цркви 1391 г. преноћило обезглављено тело кнеза Лазара, уз певање тужних калуђерица.¹⁾

Освојен од Турака у XV в. Брвеник је остао и под Турцима као важна тачка, као средиште прастаре жупе на Ибру.

II. ИСТОРИСКО-ПРАВНА АНАЛИЗА.

У доста једноставном попису наше повеље налази се 56 села и 6 заселака. Нема никаквих нарочитих одредаба о дужностима тих села, никаквог „закона Србљем“, који се у изобиљу налазе по манастирским повељама. Велика је то штета, јер би смо тиме добили јединствене податке о жупским сељацима и њиховим дужностима. Једино што се издваја у овој повељи из монотоног пописа села, то су неки атрибути код већине села. Ти атрибути су имена власника њихових или неки нарочити придеви уз имена села. Према тим атрибутима имамо права да расподелимо сва села у три велике групе:

А. Дворска села: коњушка, ловачка, станичка, магерска, златарска, села постелштака и подкључије; има их свега 13.

Б. Жупска села — без сваких придева; има их 12.

В. Властeosка села — с именима власника (село Мутиводића Дебрхава, село Гојаково Дебрхава, село кнеза Војислава Трескавица и т. д.); таквих има 31.

При анализи тих података мораћемо да се служимо упоредно-историјском грађом.

А. ДВОРСКА СЕЛА.

1. КОЊУШАРИ.

Село конюшко Краишники.

Средњовековни владари морали су обраћати нарочиту пажњу на коњарство. Главна је војна снага њихова — коњица, оклопници, за које су потребни били што бољи и што јачи коњи. Нема сумње, да је владар у прво време давао коње својој дружини (antrustiones). Зато се у најстарије доба спомињу нарочити чиновници, „старејшине коњухом“²⁾ на двору владоца. То су *marescalcus* (*comes stabuli*) у Меровинга и Карловинга; „најстарији коњушар“ кнеза Изјаслава који је издвојен од осталих дружиника дуплом глобом за убиство;³⁾ *mareschalculus* (*podkonij*) у чешком праву;⁴⁾ *протоаллагатор* на византијском двору.⁵⁾

Руска Правда спомиње кнежеве ергеле и кнежеве коње, који су заштићени већом глобом него себарски коњи.⁶⁾

Руско царство XVI—XVII века познаје засебно надлештво, „конюшенный приказ“, на челу тог приказа стоји „конюший боярин“,⁷⁾ многобројни коњушари (на самом двору царевом — 300) брину се о 44 хиљаде царских коња. Неки од

¹⁾ И въ градъ Брѣвеникъ пришедше и тѣ приближъ манастирь, иже нами именованъ еси Нова Овитель, иже сестра его и сины сестри его от основаниа възвѣгли бѣхъ его, и прѣкраишю и кожьствѣнѣ црковь ѣстроишѣ въ нмѣ въспѣтїе Владычїице Выхода бѣ въ скетая скетыхѣ. И тѣ скетые и чѣстныє моци его положишѣ прѣпочити, идеже принаи сестра его съ сины еє положены бѣхъ, прѣбладкаго Стѣфана глаголю и Лазара“. Стих „О мати Ѡвдоѣїе, прими сины съ братомъ, съ дрѣгою матерїю землю“. Летопис Мат. Српске, 1874, II.

²⁾ Старѣшина конюхом. *Несѣор. лей.* 16, конюший кн. Игоря. *Иѣаѣ. лей.* s. a. 1185.

³⁾ За тїунъ конюший — 80 гривень, за конюха — 40 гривень. *Рус. Пр.* Кар. 10 и 9. *Рус. Пр.* Ак. 21.

⁴⁾ *H. Jireček*, *Sl. право* II, 117; *agazonum regalium magister*, a. 1055 у Угарској. *Timon*, 175.

⁵⁾ Између дворских чиновна на 54-ом месту код Кодина (*Новаковић*, Глас. LXXVIII, 264).

⁶⁾ *Р. Пр.* Акад. 25 и 21, Кар. 41.

⁷⁾ У г. 1584—1598 то је Борис Фед. Годунов, најјача личност у Русији (цар од г. 1598).

тих коњушара спадају у племство, имају своје проније (помѣстья). Многобројна „конюшенныя села“ обавезна су да издржавају овај „конюшенный приказъ“. ¹⁾

И у српско-хрватским споменицима налазимо доста података о владаревим коњима и коњушарима. Већ у Мутимировој повељи г. 892 налази се на трећем месту између дворских жупана — *Pirvana iurano cavallario*. ²⁾ У манастирским повељама српским спомињу се често „коњуси“ краљеви, од чијег уласка у села ослобођене су извесне метохије. ³⁾ Спомињу се и манастирски коњушари, који се чак деле на „конюхе и издничаре и кобиларе“, са напоменом да је тако било и у Немањиној повељи Студеници. ⁴⁾ Спомињу се и засебна „коњушка села“; она могу бити и српска села и влашки катун. ⁵⁾

Царске ергеле спомињу се у чл. 38 ДЗ. (ждрѣв'ци и кони царства ми) и у пресуди г. 1376 (83ε γδ'α коніε цареве и люди изкише, А. Соловјев, Од. Сп. 170). Што се у чл. 48 ДЗ. прописује да по смрти владелина цар добија његова добра коња и оружје, без сумње је у вези с тим што је некад владар својој властели добре коње даривао. ⁶⁾ Сличну наредбу налазимо и у односу влашких бојара према влади по Фогарашком статуту г. 1508. ⁷⁾

На челу тог развијеног владаочева газдинства морао је бити неки нарочити чиновник. Не спомиње се он у српским повељама, али у једном недатираним запису спомиње се „крављекъ лагаторъ — Радъ Мѣтѣловникъ“. Има право Новаковић, кад тог лагатора ставља у везу с византијским протолагатором. ⁸⁾ У повељи цара Симеона г. 1361 јавља се μέγας κοντόσταυλος Јован Цафа-Урсин (Нов., Зак. Сп. 790). То је франачки чин *grand constable*, примљен код Грка у XIII веку. Вероватно да је и на Душанову двору постојала иста титула.

*

Повеља челнику Муси спомиње „село коњушко Краишићи“. Нема сумње, да је главна обавеза тих коњушара била да пасу цареве ергеле и да воде цареве коње на путовањима. ⁹⁾ Вероватно је, да су они много повлашћенији били од обичних сељака. Њихов однос према протолагатору и цару морао је да се регулише засебним „уроком“. ¹⁰⁾ Ипак нису они издвајани из жупе и зато се спомињу у повељи од г. 1363.

2. ЛОВЦИ.

Бело ловчико Стржино.

Бело ловчико Драгодани.

Лов је једно од најугоднијих занимања средњевековног владара и властеле. Није то била само забава, него и вежбање у оружју и хладнокрвности, и уз то један од извора богатства: обилна храна за двор, крзна за одела и за продају.

Руски кнез Владимир Мономах у поуци својој деци (око г. 1096) даје најбољу слику лова, као опасног и племенитог занимања владара; он спомиње при том и засебне установе на двору: нарядъ ловчий и соколиный и ястребиный. ¹¹⁾

¹⁾ В. Сергѣевичъ, Русскія Юрид. древности I, 403 - 410.

²⁾ F. Šišić, Priručnik, 106.

³⁾ „Ни конюху ни псару“ 1300 (Нов., Зак. Сп. 609, 614), „от сока, от конюха, от псара“ 1349 (ib. 507, 508), „ни псара ни конюха“ 1356 (ib. 310).

⁴⁾ „Да су конюси црквни, 1280 (ib. 570), „конюхомъ и издничаромъ и кобиларемъ како у Студеници законъ“. 1313 (ib. 628).

⁵⁾ Село Добра Рѣка, а у њему конюси оурочни (Дечан. хрис. 43 и 117); конюси Власи Горачевци. 1348 (Нов., Зак. Сп. 421).

⁶⁾ Краљ Драгутин поклања коња краљу Милутину (Животи, 26).

⁷⁾ Consuetum erat prius quod boyaro vita claudens, equum sellatum cum hasta castellano dare coactus fuit. Kadlec, Valaši, 197. Уп. и К. Јуречек, Ист. Срба, III, 72.

⁸⁾ Љ. Стојановић, Записи, I, 34; Новаковић, Глас, LXXVIII, 264.

⁹⁾ Конюси царства ми у Хиланд. повељи г. 1355 (Нов., Зак. Сп. 429, 430).

¹⁰⁾ С. Добра Рѣка, а у немъ конюси оурочни, кои су били од старе кралице (Јелене). Деч. хрис. 43 и 117.

¹¹⁾ Лавр. лет. год. 1096.

Г. 1289 спомиње се у Зап. Русији и нарочити данак за кнежеве ловце-„ловчеје“.¹⁾ На московском двору XVII века налазила су се два великодостојника, који су водили бригу о царском лову: сокољничјему потчињени су соколници (соколари); ловчијему — обични ловци. Ти соколари и ловци су махом обичне слуге, али могу да добију и проније и да постану племићи.²⁾

Curiae venator, lowczy спомиње се и у чешком и пољском праву.³⁾

У српским повељама нема спомена о властелину, који би био на челу владачевих ловаца, али сами ловци спомињу се често, обично као „псари и соколари“,⁴⁾ каткад као „псари и гѣракари“.⁵⁾ Год. 1395 спомиње се „гѣракарство и ловчина“ као работе од којих су изузете метохије Русика.⁶⁾

Лов као *jus regale minus* изазива потребу у нарочито извежбаним ловцима. Већ у Светостефанској хрисовуљи спомиње се „село Брѣстиѣ съ ловищемъ и съ ловци“.⁷⁾ И ти су ловци без сумње повлашћени, изузети од обичних „жупских работа“.

Повеља челнику Муси спомиње први пут село ловачко — Стржино и Драгодани. Потчињено неком дворском чиновнику (ловчијему?), оно има изузетан положај у жупи, ипак није из ње издвојено (можда у случају кривичне одговорности жупе и у неким најважнијим работама, као што је градозидање).

3. СТАНИЦИ.

Бело станичко Страни.

Бело станичко Орахово.

Станици, као засебна врста насељеника старе српске државе, познати су нам одавна, још из чл. 183 Д. З.⁸⁾ Ту нејасну реч покушавао је Даничић да преведе као *incola*, насељеник у опште.⁹⁾ Ст. Новаковић написао је читав чланак „Was bedeutet станъникъ in dem Gesetzbuche Dušans“, где је опет мислио да је та реч од прилике синонимна речима себар и земљанин.¹⁰⁾ Ипак у издању Законика г. 1898 Ст. Новаковић је променио мишљење и вели да је „Станик опште име за све врсте пастира, за коњухе и за овчаре, за Влахе и за Арбанасе“.¹¹⁾ То своје мишљење заснива Новаковић на тумачењу чл. 187 и 189 Д. З. где се спомињу „станови или коњи цареви“¹²⁾ и на аналогiji с једном одредбом Светостефанске хрисовуље, која говори о „пастирима, овчарима и коњусима“.¹³⁾ Из тога изводи закључак да речи „станови или коњи цареви“ значе толико колико „овце или коњи цареви“, а да су пастири били подељени на овчаре и коњухе.

Држим да Ст. Новаковић има бар донекле право, али је несумњиво да треба још сузити појам станика. Нема наиме вероватности да би се у станике рачунали и Власи и Арбанаси; јер ако су станици пастири, онда су они само Срби — пастири. Нигде нема спомена да би се Власи и Арбанаси називали стани-

¹⁾ В. кн. Мстислав узима „ловчье“ од гр. Берестија (Brestie Ruthenicae, сад Brześć — Litewsk). *Иѣаѣ. лѣѣ.* 225.

²⁾ *Серѣвѣицѣ*, о. с. I, 469—474; цар Алексије сам је написао „Устав за лов са соколима“.

³⁾ *K. Jireček*, *Slov.* pr. II, 45, 118, 162.

⁴⁾ „Ни пѣсара ни соколара“ у манаст. пов. 1331, 1349, 1353, 1378, 1381 (*Нов.*, *Зак.* *Сп.* 486, 508, 704, 512, 514, 516, 448).

⁵⁾ Скопска пов. 1300 (ib. 614, 620). *ѣракарѣс* = *краговѣтарѣ* у бугарској повељи 1347 (*Бобчев*, *Старобѣлг. правни паметници*, 160).

⁶⁾ Хрис. кнег. Милице (*Нов.*, ib. 520).

⁷⁾ *Нов.* ib. 624.

⁸⁾ У преп. Призр, Атон, Бистр. — У Раван. је та реч замењена са „посадници“, у Раков. чл. 183 има наслов „О властѣлѣ законѣ“. Види се да у XVII в. нису више разумели ту реч. (*уп. Нов. Зак. Душ.* стр. 141.).

⁹⁾ *Даничић*, *Рјечник* III, 163 „станъникъ, *incola* (ваља да је то)“, позива се на Д. З.

¹⁰⁾ *Arch.-Sl. Phil.* X (1888), стр. 570—581; тај је чланак изазвао примедбе В. Јагића.

¹¹⁾ *Нов. Зак. Душ.* 257.

¹²⁾ Ти су чланови г. 1888 објављени од *Флоринског* у „Памјатници зак. дѣят. Душана“.

¹³⁾ Пастирем всем, овчарем и коњухом, и јаздничарем и кобиларем, да се плаћа како и у Студеници.

у Босни од 1378 дворски.¹⁾ Незнамо како се звахе тај управник двора за Душана.²⁾ После Душана јавља се у Србији двородржица (1368, 1369, 1395).³⁾ Вероватно да је исти чин постојао и у Душаново доба.⁴⁾

4. МАЂЕРИ.

Бело магерько Икланица.

Бело магера Прѣпора.

Велики двор средњевековног владоца, на ком су приређиване врло честе гозбе за стотине људи, осећао је нарочиту потребу за уређење дворске трпезе. На сваком средњевековном двору налазимо на чиновнике, којих је дужност да се брину о владачевом јелу и пићу.⁵⁾ То су *capifer* и *pincerna* (у Чешкој *stolnik* и *číšnik*,⁶⁾ у Русији *стольникъ* и *чашникъ*). На византијском двору спомињу се *ὁ δομέστικος τῆς τραπέζης* и *ὁ πικέρνης* (на 20ом и на 14ом месту између дворских чинова).⁷⁾

У хрватским повељама налазимо г. 892 — *Zeli dedo iurano pincernario*, г. 1067 — *Dodavit vinotoc*, г. 1069 — *Studez regalis pincerna*.⁸⁾

У српским повељама спомиње се ставиљѣц г. 1333 и г. 1348.⁹⁾ Из Аранђеловске повеље јасно је да се ставилац брине о набавци рибе за царски сто.¹⁰⁾ У похвалном слову о кнезу Лазару забележено је како је цар Душан Лазара „сѣном великимъ ставилчскимъ“ украсио.¹¹⁾ У повељи челнику Муси г. 1363 јавља се као милосник „ставиљѣц Лазарь,“ те се тим потврђује тачност горњег навода.

На једном надгробном камену из г. 1362 помиње се „Дакѣжикъ, енохитрь цара Оуроша“. Сасвим тачно изводи Ст. Новаковић (према грчком *οἰνοχοεῖον* — вински подрум) да је то исто што босански пехарник или византијски *πικέρνης*.¹²⁾

Дворска трпеза требала је нарочите приходе и нарочите слуге, куваре, пекаре, рибаре и др. У чешким повељама спомињу се *villae ad regiam mensam in victualibus dandis specialiter pertinentes*.¹³⁾ Летопис Козме Прашког приписује Љубуши пророчанство да ће кнез од слободних људи начинити: слуге, земљораднике, куваре, пекаре и млинаре.¹⁴⁾ Нема сумње, да Козма ту даје слику разгранатог краљевског домаћинства у његово време, у XII веку.

У српским манастирским повељама спомињу се рибари¹⁵⁾, уљмари¹⁶⁾, магиупци и магѣри. То су зависни људи, издвојени из реда обичних меропаха; пре

¹⁾ Као и у Русији XIV века. *Нов. о. с.* 265.

²⁾ Голѣми папиѣ (*ὁ μέγας παπίας*) спомиње се у Трескавачкој повељи. Изгледа да се ту спомиње византијски, не српски чиновник.

³⁾ На двору Александра госп. Канине, (Mikl. 178), на двору десп. Угљеше (*Нов.* 751) и у повељи кн. Милице (*ib.* 520).

⁴⁾ У хрватској повељи г. 1069 спомиње се *curialis comes* (*Šišić*, 254).

⁵⁾ У руским летописима истиче се *стольникъ* у XIII веку, *чашникъ* г. 1341. *Серѣвичѣ*, о. с. I, 393 и 477.

⁶⁾ *Herm. Jireček*, II, 120.

⁷⁾ *Нов.* у Гласу LXXVIII, 252, 263.

⁸⁾ *Šišić*, *Priručnik*, 196, 250, 254.

⁹⁾ *Нов. Зак. Сп.* 298 и 691.

¹⁰⁾ „Бело Шикли... От тези воде половина Шикли ловища рѣвѣнега а полокина ставиљѣц“ — Половина лова уступа се манастирском селу, а друга половина остаје ставиљѣцу (за царски двор). У Которском статуту спомиње се како су Грбљани по старом обичају носили рибе на краљев двор (*Нов. Зак. Сп.* 691 и 14).

¹¹⁾ Летопис Мат. Срп. 1874, II, 111; уп. *Нов.* у Гласу LXXVIII, 252—254.

¹²⁾ *Нов. ib.* 263—264.

¹³⁾ Год. 1224. *H. Jireček*. о. с. II, 120, још *ad mensam regiam pars villae etc.*

¹⁴⁾ *Vos ipsos et ex vobis quos sibi libet, dux alios servos, alios rusticos, alios tributarios, alios exactores, alios tortores, alios praecones, alios coquos seu pistores aut molendinarios faciet.* *ib.* II, 80.

¹⁵⁾ Риболов празнику и кралоу и архиепископу, г. 1234; рибар Георгије Грк и с родом, г. 1300; рибарѣ 14 кућа, г. 1313; 7 рибара у Струзи, г. 1345 (*А. Соловјев*, Од. Сп. 30, 78, 91, 128).

¹⁶⁾ Улијар именем Добрен и с родом, г. 1300; улијаре у Људској и с својими си мѣстѣ, г. 1313; г. 1321. (*А. Соловјев*. о. с. 78, 90, 91, 103); ули (кошнице) у повељама 1234, 1300, 1321 (*ib.* 30, 74, 101, 103). Уљари су пчелари.

него је их владар поклонио манастиру, била је њихова обавеза да се старају за владоачеву трпезу.¹⁾ Јасни су називи рибара и уљара. Неки су коментари потребни за мађере и мађупце.

а. — Мађерско село у повељи челнику Муси значи без сумње село дворских куvara. Та реч готово и не долази у српским повељама.²⁾ Ипак из других словенских споменика јасно је да мађер значи кувар. Речник Миклошића зна за речи: *мађерити*, *μαγειρετον*, *coquina*; *мађеръ*, *μαγειρος*, *coquus*; *протомађеръ* — *протоμαγειρος*, *primus coquorum*.³⁾ У српском језику налазимо и **Мађеръ** као мушко име,⁴⁾ и **Мађере** као називи села.⁵⁾

б. — У тесној вези са мађерима стоји и друга позајмица из грчког — **магюпџи**. Спомину се само у Дечанским хрисовуљама, после сокалника као нарочита врста манастирских слугу.⁶⁾ У Светостефанској хрисовуљи одређује се оу **магюпници** **стојније**, као работа и за меропха и за сокалника.⁷⁾ У манастиру Дечанима спомиње се **мађерије** и **маггупиџ оутројено**.⁸⁾ Средњегрчка реч *μαγυψ*, која је позната и Василикама и Арменопулу, у смислу пекар, *ὁ τεχνίτης τοῦ δημόδου ἀρτου*,⁹⁾ своди се на латинско *manceps*, *mancipium*. Реч *manceps* у Теодосијевом кодексу означава не само слугу — роба (*satellus*, *servus*), него нарочито јавног пекара, који пече хлебове за војску и грађанство.¹⁰⁾ Без сумње су и српски владари имали своја пекарска села — мађупце, којих су поклањали појединим манастирима.

Вредно је забележити, да док у нашој повељи једно је село мађерско, друго се зове село мађера Прпора. Вероватно је оно припадало само једном повлашћеном мађеру, који га је држао као пронију.

5. ПОСТЕЉШТАЦИ.

И село Грабовница постельшаци.

Село постельшакѣ Кѣкно.

Село Долец постельшакѣ Дѣкиа.

Село постельшакѣ По Цѣте.

Реч постельштак, која се јавља на четири места у повељи челнику Муси, није објаснио ни Даничић, коме је она била позната само из Дечанских хрисовуља.¹¹⁾ Наша повеља даје могућност да успоставимо слику још једне гране натуралног домаћинства средњевековног владара.

¹⁾ То се види из Светостефанске хрис. (ib. 91).

²⁾ Само у Аранђел. повељи 1348 г. између Арбанаса — Село Мађерџи, а у повељи кн. Лазара г. 1382 сумњива реч — село Мађевъ (Нов. Зак. Сп. 688 и 764); вероватно Мађеръ (уп. *Акиџи* Ас. мон. 386).

³⁾ *F. Miklosich*, Lex. palaeosl.-gr.-lat. V. 1865. p. 359 et 709. уп. и *Rj. Akad.* VI, 357—358. Мађеръ Александровъ рыбы сухи въ блатѣ томъ омити понесе. Гласник II од. IX, 91. Вѣставъ же прѣвы мађеръ рече (на истој стр. има и : протوماђеръ). *Starine* II, 286.

⁴⁾ *Rj. Akad.* VI, 357, у годинама 1655 и 1681.

⁵⁾ У Речнику нас. места Кр. С. Х. С. три села Мађере (у ср. Прокупском, Вучитрском и Гниљанском) и једно село Мађер (у ср. Пожега, обл. Ужичка).

⁶⁾ **А се магюпџи оу Плавѣ оу Велицѣ** (9 српских имена). **Оу Комарахѣ** (17 српских имена). Деч. хрис. Гласник II од. XII, 60—61 и 132—133. У другој повељи сви су они **сѣдѣтиџ или сѣративѣ**.

⁷⁾ Нов. ib. 625.

⁸⁾ Живот краља Стефана Дечанског од *Григорија Цамблака*, Гласник XI, 70.

⁹⁾ *Μαγυψ*, *μαγυψ*, *Pistor*, *Manceps*; *Suidas* in *Etym.* *Harmen.* I. 6 de *Dign.* § 14, *Basil.* I. 8 t. 2, c. 101; I. 16, t. 1, cap. 13. *Ducange*. *Glossarium Graecit.* II, 842. *μαγυψιον*, *μαγυψιον*, *Pistrinum*, ib. s. v.

¹⁰⁾ *J. Gothofredus* in *Cod. Theod.* *Manceps* — non quosv's *pistores*, sed eos qui *pistrinis publicis*, atque adeo *panum civilium et militarium pistoribus praepositi erant...* *contendis.* *Ducange* *Gloss.* inf. latin. s. v.

¹¹⁾ Даничић, II 386 „**постельштакѣ, постельѣакѣ**, селу је Зерзеву кад га је краљ Стефан Дечански приложио Дечанима ишла међа њ **Постельѣаки**, како гредѣ **Плочыкни**

Облик постелештак нашли смо још само у једном бугарском споменику, где се том речи преводи грчки израз *κοιτωνικός*.¹⁾ Али слични облици познати су и у руском, хрватском и румунском праву. Титула великог постелштака (буг.), *comitis postelnici* (хрв.),²⁾ великог постелника (рум.),³⁾ постельничьего (руск.) одговара грчком *πρωτοβεστιαριος* и *μεγιστος κοιτωνιτης*, зап-евр. *cubicularius* или *camerarius*.⁴⁾ Тим су чиновницима потчињени на византијском двору многобројни *κοιτωνιται* (*chetoniti*) и *βεστιαριοι* (*vestiarii*).⁵⁾ Првих је била дужност да се брину за царско одело, царско рубље и постељу, да служе при свећаном обреду царског облачења; а другима је била дужност, да то одело и рубље израђују.⁶⁾ Прастара дужност постелника јавља се још на двору јудејских царева, и словенски превод Св. Писма спомиње главног постелника цара Седекије (*ὁ κοιτωνάρχης* Јеремија 51, 59) и постелника цара Ирода (*τὸν ἐπὶ τοῦ κοιτωνος*, Д. Ап. 12, 20).⁷⁾

И на руском двору врло је значајна била дужност постелничјег (пре г. 1495 носи он назив покладника,⁸⁾ који спава у истој соби са царем. Њему су потчињени многобројни стряпчие, спалњики и постелники. И ти потчињени органи били су већим делом племићи.⁹⁾

Дужност великог постелника добија кадкад много јачи значај, зато што у појам самера, ризница, *κοιτῶν*¹⁰⁾ улази често не само одело и постеља, него уопште читаво благо царско. С тога се често јавља протовестијар, *cubicularius*, и у улози владаочева личног благајника.¹¹⁾ Позната је с те стране улога Душанова протовестијара Николе Буће (*comes camerarius imperatoris*). „Ако цар да, али Бућа не да“, говори стара пословица.¹²⁾ Ипак је врло вероватно, да су у надлештво протовестијарово спадале и првобитне функције постелника, брига за дворско рубље: постелско, столско и бело. Томе „постелском надлештву“ (постелничјий приказ) додељена су многобројна „села постелштака“.¹³⁾ Дужност је тих себара била да тку платно за царев двор и да снабдевају царску ризницу рубљем и оделом.

Из наше повеље види се даље, да се понеки од тих постелштака издвајао из реда обичних себара — држао је читаво село у својој власти (село Долца постелцака Дабина), те је прелазио већ у ред властеличића и вероватно преносио постелске обавезе на своје поданике — отроке и меропхе.¹⁴⁾ Исто смо видели и за једног мађера. — Сличан процес прелаза појединих дворских слугу у племство јасно је забележен у Русији XVI—XVII века.

пѣтъ на Раика Постелцака коукю (М. 86 II); нема превода. Уп. Гласник II од XII, стр. 58 и 130, где зачудо фали друга реченица.

1) У преводу хронике Симеона Логотета вели се под г. 860: „Зра же Симона ратѣща царевѣх љубовѣх на немѣ, ѡбѣщаваѣтъ ѣа ѣ великимѣ постелцакѣ Мнѣхано Циридонѣ (μετὰ μεγιστου κοιτωνικου). В. Васильевскій, Хроника Логотета. Виз. Врем. II. (1896) стр. 98.

2) Год. 1067 Budiz postelnicus (*Šišić*, 250).

3) Венелинѣ, Влахо-болг. грамоты. 145, 161, 162 и т. д.

4) *Ducange*, Gloss. inf. lat. 2 II—640. *Cubicularius*: *κοιτωνιτης*, interdum idem quod *Camerarius*, etc. *Protovestiarius* (ib. VI, 544).

5) *Ducange*, Gloss. graec. I—192 s. v. *Βεστης*, *Βεστιαριος*; I, 680. s. v. *κοιτωνιται*.

6) Д. Бѣляевѣ, Byzantina. Кн. I. СПб 1891, стр. 172—182.

7) Уп. Rječnik Ak. s. v.

8) Покладник спомиње се још у руским летописима XII в. (Ипат. 364).

9) *Сергѣевичѣ*. Русскія Юрид. Др. I. 460.

10) *Cubiculum*: 1. *Lectus*. 2. idem quod *Camera*, *Aerarium*; *κοιτῶν*. Ann. Comn. (*Ducange*. Gl. lat. II—641); *κοιτῶν*, locus ubi reponitur thesaurus principis, *Fiscus*, *Camera*, *Cubiculum* (*Ducange* Gl. gr. I—680).

11) *Cubicularius*, interdum idem quod *Camerarius* sen *Thesauri Regii custos*. Ita in vita s. Edwardi. *Ducange*. Gl. lat. II—641; *vestiarius*, qui vestium vel thesauri curam habet (ib. s. v.). Зато се у Румунији касир и данас зове вистијар (*Нов. Глас. LXXVIII*, 262). Уп. *Венелинѣ*, 19, 61, 79, 89.

12) *Даничић*, Пословице, бр. 17; *Јуречек*, Ист. Срба, III, 245—246; први протовестијар јавља се у Србији г. 1323. *Нов. ib.* 262.

13) Облик постелцака изведен је од придева постелски, као горштак од горски. — Постелштаци су потчињени постелнику, као влаштаци — власнику.

14) Вероватно, и Рајко постелштак у Дечанској повељи спада у исти ред.

6. ЗЛАТАРИ.

Село златарско Лџково.

Сјај владаочева двора у Средњем Веку испољавао се нарочито у богатим накитима.¹⁾ Те наките од злата, сребра и драгог камења нису владоци и властела само куповали у иностранству, него су ти украси већим делом израђивани и у самој земљи. Зато се златари-aurifices спомињу у најстаријим актима словенског права. Г. 1052 поклања чешки кнез свог поданика Којату aurifex-манастиру. И сада се налазе у Пољској и Чешкој села Zlotnicy, Zlatníky.²⁾ Из руских података знамо, да је у „постељско надлештво“ спадало и „постељско благо“ (постельная казна), у које се убрајају иконе, крстови, златни и сребрни судови и сличне ствари.³⁾ Вероватно је, да је и у Душановој држави водио о томе рачуна протовестијар. Српски владар требао је сличне предмете не само за свој двор, него и за поклоне манастирима и властели. Драгоцени дарови спомињу се напр. у Жичкој повељи.⁴⁾ Чл. 48 Д. З., по којем цар треба да наследи „свиту велику бисерну и златни појас“ после властелина, налази своје објашњење у томе, што је владар некада своју властелу појасевима даривао. За израду тих ствари потребна је специјализација, те се јављају поједини златари;⁵⁾ а у нашој повељи јавља се читаво златарско село, које је вероватно радило за двор. Треба споменути, да чл. 168 и 169 Д. З. (и 170) доносе врло одлучне наредбе, према којим не сме бити златарâ „у жупах по земљи царства ми“,⁶⁾ него само по градовима и трговима. По читању чл. 169 у Призр. рукопису, излазило би, да је свако село, у коме би се нашао златар, морало бити расељено, а златар се имао спалити. Изгледа ми, да је то погрешно читање Призр. рукописа, и да се тим страшним казнама прети само у случају ковања лажног новца. Ипак чл. 168 Д. З., који се налази у већини рукописа, и нема основа да се у њега сумња, забрањује доста јасно боравак златара по жупама (ма да и без кривичне санкције).

Међутим, податак из наше повеље показује доста јасно, да су и 9 година после те наредбе и даље мирно постојала читава златарска села, која су под тим називом позната и званичним пописима. То је још један доказ, да су многе наредбе Д. З. (нарочито оне из II^{ог} дела) биле више од декларативног него од стварног значења. Унете г. 1354, под јаким утицајем византијских појмова о централизованог монархијској правној држави, нису те одредбе успеле, да буду извршене за време Душаново. А за време Урошево није можда ни покушавано, да се уведу у живот. — Стварни живот, засниван на старим обичајима и на старим начелима затвореног натуралног газдинства, ишао је својим током; и златарска села мирно су живела на истим местима све, док није дошло распадање царевине,⁷⁾ а можда и даље.

¹⁾ Многобројни накити и посуђе од злата и сребра побројани су у исправама: о остави жупана Десе г. 1281, деспота Ђурђа г. 1441 и сл. (А. Соловјев, Од. сп. 60—64 и 206—208); уп. о накитима и посуђу *Јур.* Ист. Срба III, 278—281, нарочито о појасевима, ib. 288—289, о украсима, ib. 292—295.

²⁾ *Herm. Jireček*, о. с. II—40.

³⁾ *Сергѣевичъ*, о. с. I, 461.

⁴⁾ А. Соловјев, о. с. 18.

⁵⁾ Петар златар, г. 1296; златарије, г. 1313; Радџи златар, г. 1330; златарије, ib.; Доброслав златар, Заведич златар с синовима, г. 1348 (А. Соловјев. ib. 67, 95, 112, 114, 137).

⁶⁾ Обраћамо пажњу, да је ту текст Атонске групе на неким местима тачнији, него Призренског преписа. Напр. „у жупах и у земљи царства ми“ Призр. изгледа мање разумљиво него „у жупах по земљи“ Ат. у чл. 168. Исто у читању Призр. чл. 169 невероватна је казна спаљивањем златару, који би се само нашао у селу. Много је јаснији текст Ат., где се та казна одређује за златара, који у селу кује тајно новце. Изгледа нам, да није текст Ат.-Бистр. допуна, него да је текст Призренског контаминација првобитног текста од непажљивог преписивача XVI в. уп. *Нов. Зак.*², 133.

⁷⁾ У *Речнику нас. месџа СХС* спомињу се варошица Златар око Загреба и 9 села с називом Златаре и Златари (у срез. Дежевском, Копаоничком, Косовском, Врањском, Битољском, Фочанском, Вишеградском и Чајничком).

7. ПОДКЉУЧИЈЕ.

Било подкључије Таркоси.

Једно од села на почетку повеље носи, осим свог имена, придев „подкључије“. Вероватно је да и ово село стоји у нарочитом односу према царевом двору.

У српским споменицима нисмо нашли сличне речи. Али у хрватским споменицима налазимо кључара год. 1080 као једног између дворских уредника,¹⁾ г. 1288 у Винодолском статуту опет кључара. По мишљењу г. Марка Костренчића, ово би био „кнежевски пивничар, који точи господско вино“.²⁾

У руским споменицима врло често спомиње се кључникъ, као чиновник који стоји на челу дворског газдинства и којем су нарочито потчињени дворски отроци (холопы, робље). У XI веку у доба Руске Правде тај је кључник (или тиунъ) обично сâм роб, који ужива пуно поверење владара.³⁾ Много доцније овај чин носи већ слободан човек. Дворске слуге налазе се „под кључником“. Кључник има право да у име свог господара купује некретна имања и робље. Ови уговори вршени су „на кључ господарев“. Кључ је симбол права својине.⁴⁾

Год. 1171, 1235 и доцније спомиње се у истој узлози „дворскій“ (уп. у Србији двордржица). И он је као кључник, мајор-домус владоца.⁵⁾ Из аката XIV—XV века видимо да се „подъ дворскимъ“ налазе многобројне слуге; ове слуге могу бити и отроци и слободни људи. Оне добијају обично земље на уживање, тако да се стварају читава „села под дворским“. У разгранатом газдинству московских царева XVI—XVII века овоме дворскоме (или дворецком, који је већ великаш) потчињени су многобројни: кључники, стряпчие, сытники и подкључники.⁶⁾ Врло је вероватно да је и село подкључије Таркоси било насељено од дворских слугу, који се налазе „под кључем“ двордржице.

Видели смо, како повеља дата челнику Муси пружа доста нових података о нарочитим врстама жупског становништва, до сада непознатим или мало познатим, а те врсте, по нашем мишљењу, спадају у дворске слуге и дворске занатлије.⁷⁾ Та организација дворских села тесно је везана с великим владоачевим газдинством и са чињеницом, што Немањини нису имали одређене престонице. Зато су, вероватно, око сваког града, као што беху Брвеник, Звечан, Сврчин и др., постојала слична села.

Сличну слику налазимо у Литванској Русији XV—XVI в., где је господар, велики кнез, имао неколико дворова и око сваког двора службена села коњушара, ловаца, соколара, псара, пчелара и др.⁸⁾ Та су села повлашћенија и богатија била од властeosких села, те су понекад обавезана била војном службом, као и властеличићи.⁹⁾ И у Србији су то, вероватно, били себри, од којих је такође могућ био прелаз у промијаре¹⁰⁾ или властеличиће.

¹⁾ Todedrago cluzaro, F. Šišić, Priručnik, str. 281; уп. Mažuranić, Prinosi, IV, 506.

²⁾ Dr. M. Kostrenčić, Vinodolski zakon. Rad Jug. Ak. 227. U Zag. 1923, str. 186.

³⁾ Руска Правда, чл. 104 Троиц; уп. Сергѣевичъ, I, 351. О Анбалу, кључнику в. кн. Андрије г. 1174 вели се „тотъ бо кључъ держашеть у всего дому княжа и надо всѣми волю ему далъ бѣшеть князь“. Ийаи. лейойис, стр. 114.

⁴⁾ Сергѣевичъ, I, 121. Стога се неколико купљених села уједињују под називом „кључ“ на пр. Озаревскога кључа, деревни Токарева. Акты Юрид. I, N 300. И сада још у Пољској и у Зап. Русији кључ значи једно велико властелинство, које је некад обухватало два-три десетка села.

⁵⁾ Сергѣевичъ, (нав. дело I, 396) упоређује дворског с мајордомима првих франачких краљева.

⁶⁾ На пр. год. 1601 за време Бориса Годунова, Акты Ист. II, бр. 20.

⁷⁾ О сеоским занатлијама писали су Сш. Новаковић, Село, 63—72 и Д. Лайчевић, Неколико запажања о сеоским занатима и занатлијама у Немањинској држави. — Просв. Гласник, XLI (1924), стр. 552—564; али само по подацима манастирских повеља.

⁸⁾ М. Любавскій, Областное дѣленіе и мѣстное управленіе в. кн. Литовскаго — М. 1893, стр. 710: бортники, бобровники, осочники, ловцы, псарцы, сокольники, конюхи, кобыльники, конокормцы, сторожи, кухари, садовники, огородники.

⁹⁾ М. Любавскій, ib. 711.

¹⁰⁾ Пример постельштака Дубила (и мађера Прпора?).

Б. ЖУПСКА СЕЛА.

Дванаест села у нашој повељи наводи се без икаквих атрибута. То су села Негомирци, Мрмоње, Носоњино (и заселак Бела Пољана), Хрвати, Кравићи (и зас. Загорани), Бабин Поток, Павља Црква (и зас. Орах), Тихољежа, Рудница (и зас. Церова Глава, и други зас. Лисина), Долња Рудница, Јарине и друго Јарине.

Држимо, да та чињеница није случајна, него да је то и доказ, да та села не стоје у нарочитом односу ни према двору (resp. граду), ни према властели. То су вероватно слободна села, некадашње језгро жупе.

У пренемањинско доба некад су сва села у жупи била слободна, потчињена само жупану. У Немањиној повељи Хиландару видимо, како се из жупске целине издвајају прва манастирска села.¹⁾ Током XIII и XIV в. даривао је владар (који је имао право располагања жупом) поједина села у пронију или у баштину властели и манастирима, те тако смањивао број слободних села. Овај процес „сењеризације“ већ је на врхунцу у доба царства. Ипак је остало још понешто слободних жупских села, као резерва за будуће поклоне. Та резерва могла се попуњавати и одузимањем села ради невере и повратком проније због смрти пронијара.²⁾ Напр. у „села що су држали Славчики“ спада вероватно „село Бѣљчино“ без новог атрибута. Можда је и село Носоњино некад припадало неком властелину Носоњи, и сачувало његово име.

Жупска села у нашој повељи носе већином топографска или патронимичка имена (Његомирци, Мрмоње, Хрвати, Кравићи); та последња потсећају на родовну везу између сељака.³⁾

Наша повеља не даје никаквих података о дужностима тих сељака. Држимо, да су они себри, лично слободни, зависни само од цара и његових органа — жупског владоца и других чиновника. Они нису обавезани били работама на туђој земљи, обрађивали су само своју баштину. Стога су они морали да снесу већи део жупских терета: градозидање, градобљудење, приселицу, понос царски и др.

Није јасно, да ли су ова села исто што и „меропшине царске“, које се спомињу у чл. 34, 139 и 156 Д. З. Могли бисмо претпоставити, да су ова села — државна села, која су само обавезана данцима и наметима, а не личним радом на царевим њивама (као руске „черныя волости“), док су „меропшине царске“ — поједина дворска села („дворцовыя села“), у којима се водило селско газдинство за рачун царев. Таква је разлика постојала у Литванској и Московској Русији.⁴⁾ Ипак у Д. З. и у другим споменицима не можемо наћи јасних трагова овакве поделе.⁵⁾ Чак у Д. З. можемо осетити тенденцију, да се сва „села царства ми“ идентификују са меропшинама.⁶⁾ Наша повеља оставља отвореним то питање.

В. ВЛАСТЕОСКА СЕЛА.

Највећи број села у нашој повељи обележен је осим свога имена још и именом неког власника. То су властеоска села (баштине и проније). Жупска

¹⁾ Забрана манастирским људима, да пребегавају „подъ велиег жупана“. А. Соловјев, о. с. 14 (Нов. Зак. Сп. 385).

²⁾ Доста су познати примери располагања селом после невере: властелина Верихе г. 1300 и Ирице г. 1313 (А. Соловјев, о. с. 74 и 91).

³⁾ О патронимичким и топичким именима као најстаријим за словенска насеља доста расправља Н. Јиреџек, о. с. I, 63—66. Достојно је пажње име два села Хрвати (сад Рвати и Рвацка). По подацима Р. Илића, око сад. с. Рвати налази се „Латинско гробље“ (Насеља, III, стр. 643).

⁴⁾ В. Любавский, о. с. 709, и Сергѣевичъ, о. с. I, 226; уп. I Судебник, чл. 63.

⁵⁾ Чл. 156. „На земли царства ми, рекше на мѣропшѣнахъ“. Рекше у КС. има увек значај сиве, потпуног изједначења. Уп. Новак. Синтагма, LXVI, LXVII, LXIX и др.

⁶⁾ Д. З. зна само за трихотомију: села црквена или царска или властеоска (чл. 157, чл. 75); човек царев или црквени или властеоски (чл. 112).

села, која су негда била дата од владоца поједином властелину или властској породици, нису потпуно издвајана из жупе. Она су сносила неке опште данке: перперу цареву, и терете, као што је било градозидање, понос царев и кривичну одговорност, а помињу се у нашој повељи с тога, што је челник Муса имао право, да у цареву име тражи те данке и терете од њих.

Из тих података лепо се види, како се постепено вршио процес сењеризације. По два села носе иста имена:

напр. с. Кукњо постельщакѣ и с. Кукњо кнеже,
с. Хрвати ————— и с. Хрвати Ивана Челюговика,
с. Луково златарско и с. Луково Куманиѣ.

Вероватно је, да су то некада била јединствена села, од којих је један део поклоњен био властели (кнезу Војиславу, Ив. Чељуговићу, породици Куманића), док је друга половина остала жупска или дворска.¹⁾ У неким случајевима делило се је једно село између два и више властелина. Напр.:

с. Бљаци Михатова и с. Бљаци Мироносика,
с. Глушци казнѣца Богдана и с. Глушци Бљабрадика,
с. Дебрѣхава Мутиводикѣ и с. Дебрѣхава Гомаково.

То је систем поделе једнога села између два или више пронијара, познат нам иначе из Хиландарског практика.²⁾

Интересантни су и неки ретки случајеви субвасалитета, да употребимо тај западни израз. Село Трескавица спомиње се као село кнеза Војислава (баштина), али село Долња Трескавица припада „чловѣку кнежу Срѣгѣвику“. То је кнежев дворанин, можда човек ниског порекла, који је добио од кнеза Војислава село „у држаније“ и прешао тиме у ред властеличића. Исто тако два села: Крњино и Плавково припадала су војводи, а село Граничани — неком „војводином човеку“, који није ни назван по имену.

Сем тога можемо обратити пажњу на још једну подробност. Један део ових села припадао је читавим породицама; то су села:

Бело Поље — Оливерово з братиом,
Дебрѣхава — Мутиводикѣ.

Неке од тих породица држале су и по два и по три села:

Напр. породица (или род?) Кијеваѣ — села Пољане, Стрмох и Попово Поље;

породица Куманиѣ — с. Дреново и с. Луково.

То су јавни трагови заједничког живота „братенци који су заједно у једној кући“, по чл. 66 Д. З.

Ипак највећим делом спомињу се села као својина појединаца: два села Гојакова, два села Тврткова, село казнаца Богдана, Добривоја Чичковца, Ивана Чељуговића и др. Тешко је поуздано тврдити, да је то знак индивидуалне својине; могла би то бити и само непажња писца повеље.³⁾ Ипак у једном случају имамо поуздано право да видимо ту индивидуализацију својине. Село Белања обележено је као Кеново, а с. Толковићи — Кеновића Стефана. Ово је најјачи случај индивидуализације „отац одељен од сина“, сваки у својој кући, јасан коментар чл. 52 Д. З. Тај пример даје нам неко право да мислимо, да се и у осталим споменутим случајевима ради већ о индивидуалној својини, или тачније рећи о ужој породици (властелин с децом, али без браће и даљих рођака).

¹⁾ Ипак у неким случајевима могу то бити два разна села са сличним именом. Напр. сад наилазимо на два разна места с. Рвати и с. Рваѣка, која вероватно одговарају Хрватима наше повеље.

²⁾ У с. Градцу припадају 29 сељака бившој пронији Вардана, — 7 сељака б. пронији Мањола Девељчина, — 9 сељака б. пронији Газина Сиријанова, — по 1 сељак Никифору, Георгију, Филомату, — 30 сељака пронији Кипријанове деце; дакле било је у једном селу 7 пронијара. А. Соловјев, Од. Сп. 161—163.

³⁾ Напр. у Дечанској повељи г. 1330 пописани су сви мађупци само по именима без трагова породице; док у одговарајућој повељи Душановој сви ти мађупци јављају се с одраслом децом или с браћом. Гласник II, XII, 60—61 и 132—133.

Ово су сви закључци о властеској својини, које смо могли извести из мршавих података наше повеље.

Г. БАШТИНА ОБРАДА ДРАГОСАЛИЋА.

Познато је, да Ибарски крај оскудева у повељама. Није се сачувала ни Градачка ни оригинална Студеничка повеља. Постоје ипак три повеље, које се тичу неких села у истој Ибарској области; то су повеље о баштини Обрада Драгосалића. У првој, из г. 1387,¹⁾ потврђује кнез Лазар задужбину властелина Обрада. На својој баштини у селу Кукањ, саградио је Обрад Драгосалић цркву (манастир) Св. Ваведенија, којој је приложио „баштину своју и отца његова и деде“ село Кукањ са три засека: Шипачно, Чајетина и Новосељани.²⁾ У повељи од 19 јануара 1389 потврђује патријарх Спиридон исту задужбину, и записује „војводи Обраду Декиндићу“ право, да држи ту цркву и село у баштину „до века“ (не спомињу се деца). Ту патријарх наглашује, да је та црква споменута у повељама „свете господе краљева и цара Стефана“.

Ипак није војвода Обрад држао ову баштину до краја живота. У трећој хрисовуљи вели кнез Стефан Лазаревић, да је Обрад Драгојлалит (sic) већ неверио свога господара, и за ту неверу Стефан му је одузео баштину и дао неком властелину у пронију. Око г. 1392 дођоше старци хиландарски кнезу Стефану и споменуше му, да је ту баштину Обрад био обрекао Хиландару и на то издао повељу.³⁾ Кнез Стефан, по договору са сабором, пристао је на то објашњење и приложио Хиландару поменућу задужбину Обрадову ман. Св. Ваведенија и село Кукањ са споменута три засека, и уз то додао још с. Присојник и три засека у Храштинама. Повластице те метохије одређене су по хрисовуљама „светих краљева Српских и цара Стефана и кнеза Лазара“. Та Обрадова баштина била је у истој Ибарској или Брвеничкој жупи. — Три засека: Шипачно, Чајетина и Ново Село постоје и данас; па је ту, вероватно, било и село Кукањ са манастиром, од којих нису познати ни трагови.⁴⁾

У нашој повељи спомињу се два села Кукњо, од којих бисмо могли једно идентификовати са с. Кукањ. Ипак за то смета околност, што се оба та села наводе, једно као „село постештакѧ“, а друго као „село кнеже“, очевидно кнеза Војислава.⁵⁾ Међутим о с. Кукњу вели се изрично у повељи г. 1387, да је оно баштина Обрадова и „отца његова и деда“. Према томе оно је морало бити у поседу Обрадову и његових предака већ за време „светих краљева“. ⁶⁾ Дакле, ни једно од споменутих села у нашој повељи од г. 1363 не може бити с. Кукањ Обрадово.

Зашто се онда то село (и његови засеци) не спомињу у нашој повељи, иако географски спадају у жупу Брвеник? Држимо, да је узрок томе у изузетном положају ове баштине. Манастир Ваведеније није саградио сам Обрад око г. 1387. Речи „издѧхъ от основаниѧ“ значе само то, да га је Обрад обновио. Јер из повеља г. 1389 и 1392 јасно је, да је манастир постојао још за време „светих краљева српских“ (дакле најмање за Душана и Дечанског, ако не и за Милутина) и да је већ од њих добио повластице за своју метохију. Вероватно је, да је дед Обрадов основао манастир Ваведенија у своме селу Кукњу и приложио му део

¹⁾ Г. 1387 — *Нов. Зак. Сп.* 775 (по Љ. Ковачевићу, *Спом. XLIV*); г. 1389 — *Нов. ib.* 776 (по препису Љ. Ковачевића); г. 1395 — *Нов. ib.* 458 (*Авраамовић*, Св. Гора бр. 18, *Mikl. Mon.* 568).

²⁾ Нема разлога, да ту цркву Ваведенија у с. Кукањ идентификујемо са црквом Ваведенија у Павлици, као што мисли *В. Пејковић* (*Годишњица XXIV*, 287). — У XIV веку доста се је зидало манастира Ваведенија: у Архијевици, у Ждрелу, у Дренчи и др. (*В. Марковић*, *Православно монаштво*, 110, 125, 130).

³⁾ Уп. *В. Марковић*, о. с. стр. 125.

⁴⁾ Уп. *В. Марковић*, I. с. и *Р. Илић*, *Ибар (Насеља III)*, 550.

⁵⁾ Наводи се одмах иза једног „села кнеза Војислава“ и села „чловека кнежа“.

⁶⁾ Видѧ же и хрисовѧ иже от прѧжде господѧтвовавшихъ светихъ краљъ записанихъ бѧху родителѧмъ и прародителѧмъ ѡго, ѧко иѧо бѧщинѧ своѧ вышѧписаниѧѧ въ вѧсѧѧ областъ своѧ имати тѧ. *Нов. ib.* 775.

своје баштине, која се и даље сматрала као баштина ктиторова. Као метохија манастирска, та је баштина Драгосалића изузета била од жупских терета; али је у исто време остала својина наследних ктитора, као што је и сам манастир био њихова својина. Говорећи феудалним изразима, манастир је имао *dominium directum*, а ктиторска породица — *dominium eminens*.¹⁾ Зато је потребна била потврда тог баштинског права властелинова од стране патријарха. А у нашој повељи ова се села непомињу стога, што су према жупи изузета била од свих терета, као и остале метохије. У повељи из г. 1392 тачно су забележене повластице тих метохијских села са напоменом, да се ту понављају записи „свѣтих краљева и цара Стефана“: 1) да им не буде војске, 2) ни кефалија (Брвенички) да не влада над њима, 3) ни да им буде соћа 4) ни које работе ине, 5) ни инде суда такмо пред владаром или патријархом. — Овакве поједине метохије сачињавале су повлашћене организме и уништавале некадашњу целост старе српске жупе.

Ето то су подаци о дворским, жупским и властеоским селима, као и о постепеном издвајању властеоских и метохијских села из жупске целине,²⁾ што смо их могли прибрати, анализирајући драгоцену повељу цара Уроша челнику Муси.³⁾

А. В. Соловјев.

RÉSUMÉ.

UN COMTÉ SERBE AU TEMPS DE L'EMPIRE.

M. Alexandre Soloviev, professeur honoraire à l'Université de Belgrade, commente un diplôme de l'an 1363, conservé dans les archives de Hilandar au Mont-Athos et publié par l'auteur dans son recueil: *Monuments choisis de l'ancien droit serbe* (Belgrade 1926, en serbe).

Cet acte présente un grand intérêt, parce qu'il nous donne un nouveau type de chrysobulle serbe jusqu'ici inconnu. Par cet acte Etienne Ouch „empereur des Serbes et des Grecs“ donne à un de ses seigneurs tout un comté (župa, comitatus) en tenure. Le seigneur Moussa (čelnik Mlysa) reçoit donc en échange pour le comté de Zvečan le comté de Brvenik (contenant la ville fortifiée du même nom et 56 villages) pour „le tenir jusqu'à sa mort“.

Dans la première partie de son commentaire, l'auteur traite l'histoire et la géographie de Brvenik. Jusqu'ici on connaissait Brvenik comme colonie des marchands de Raguse et de Cattaro, qui y avaient bâti une église catholique de St. Triphone. Quelques historiens (entre eux C. Jireček) pensaient que cette ville disparue se trouvait dans la vallée du Lab. L'auteur démontre que cette ville devait se trouver dans la vallée de l'Ibar, où l'on trouve des ruines du nom de Brvenik et la plupart des villages, mentionnées dans le diplôme de 1363.

Dans la seconde partie de son article, l'auteur analyse le diplôme comme source d'histoire du droit. Ce diplôme est malheureusement bien pauvre à cet égard. Il ne contient aucune disposition qui nous éclaircirait la *potestas judiciaria comitis*, ses relations au pouvoir central, ses droits envers les habitants et les redevances de ces derniers. Le diplôme ne nous présente qu'une liste de 56 villages. Cependant les épithètes donnés à ces villages nous permettent de les diviser en trois

¹⁾ О томе да се и ктитор и црква истовремено сматрају за власнике задужбине, в. Joseph v. Zhishman, Das Stifterrecht (кѣторикѣн ѣмаѣн) in der Morgenländischen Kirche. Wien 1888, S. 31—35.

²⁾ Интересантан рад H. F. Schmid, Die Burgbezirkverfassung bei den slavischen Völkern (Jahrbücher für Kultur u. Geschichte der Slaven. N. F. B. II, H. II, s. 81—132, Br. 1926), кратко говори о приликама у српским жупама на стр. 87: „geistliche und weltliche Grundherren erwarben Immunitätsrechte für ihre Besitzkomplexe, die aus der Gauverwaltung ganz oder teilweise ausscheiden.“

³⁾ Већ је наш чланак био сложен, кад је у Прилозима за књижевност, књ. VI, стр. 221—227 г. Влад. Г. Петковић наштампao чланак: Ликови Стефана и Лазара Мусића у Павлици, у којем долази до сличних закључака о положају Брвеника.

classes: domaines de la cour (villae dominicales, Frohndörfer), villages libres et villages seigneuriaux.

Les plus intéressants sont les domaines de la couronne; on peut y distinguer: un village d'écuyers (konjuško selo), deux villages de veneurs (lovьčko selo), deux villages d'hommes de train (stanici, servi camerae), deux villages de cuisiniers (magjeri, μάγειροι), quatre villages de lingers (postelъštaci, βεστιάριοι), un village d'orfèvres (zlatari, aurifices). Ces villages sont soumis aux chefs des services domestiques du monarque, qui comme les rois mérovingiens n'a pas de capitale fixe, mais se déplace d'un lieu à l'autre. Il paraît que ces domaines ne sont pas exempts du pouvoir du comes, c'est pourquoi ils sont mentionnés dans le diplôme.

On ne peut rien dire de nouveau sur les 12 villages sans épithètes. Ce sont sans doute des villages libres, des restes de l'ancienne population soumise directement au chef du comté. Ces villageois, les hommes du comté (župski ljudi) portent le joug des redevances et des corvées envers le fisc.

Les villages seigneuriaux sont en majorité (il y en a 31). Il portent outre leur nom le nom du seigneur. On ne peut distinguer s'ils sont donnés en alleu (baština, το πατρικόν) ou en bénéfice (pronia, ή πρόνοια). Le droit serbe n'a jamais soustrait les domaines des nobles à l'autorité des officiers royaux. Nous pouvons donc supposer qu'entre les villages mentionnés se trouvent et des alleus et des bénéfices. On peut y remarquer quelque traces de système féodal: certains propriétaires sont nommés comme arrière-vassaux de puissants seigneurs (člověk knežь, homo ducis).

Le seigneur Moussa comme fonctionnaire impérial, exerçait sans doute la police, la justice, la perception des impôts, la levée et le commandement des soldats dans tous des villages des trois genres analysés. Il se réservait une part des amendes et des produits fiscaux, en versant le reste aux mains du monarque.

Il n'y a que les domaines des cloîtres qui jouissent d'immunité complète. Nous le connaissons d'après les articles 23, 26, 33, 34, 194 du Code Douchan et d'après les nombreuses chrysobulles concédées aux monastères. Trois diplômes des années 1387—1392 nous parlent du domaine du monastère de Kukan, qui se trouve géographiquement dans le comté de Brvenik. Les villages privilégiés de ce domaine ne sont même pas mentionnés dans le diplôme de 1363. C'est bien naturel, car les clauses qui interdisent aux officiers royaux l'entrée d'un domaine privilégié font que ce domaine se trouve complètement exclu de l'administration du comté.